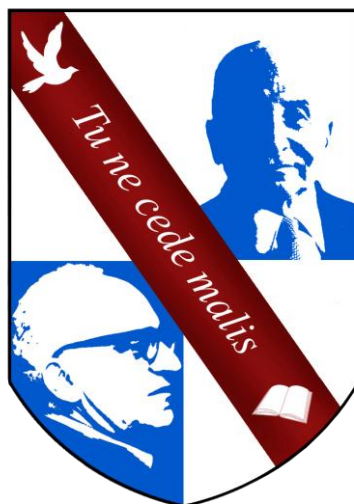

Historické prostředí vzniku Rakouské ekonomické školy

Ludwig von Mises

Ludwig von Mises Institut Česko & Slovensko
Český překlad: Vladimír Krupa

I. Carl Menger a Rakouská ekonomická škola

1. Počátky

To, co dnes známe pod názvem Rakouská ekonomická škola, má svůj počátek v roce 1871, kdy Carl Menger vydal svou útlou knihu *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*.

Bývá zvykem stopovat vlivy prostředí na génia a jeho výkony. Lidé tyto výkony pak rádi v určitém rozsahu připisují právě působení tohoto prostředí a názorového klimatu v dané zemi a v dané době. Jakkoliv nám tato metoda může v některých případech odhalit zajímavé souvislosti, je neaplikovatelná ve vztahu k těm Rakušanům, jejichž ideje a doktríny se zapsaly do dějin lidských intelektuálních výkonů. Bernard Bolzano, Gregor Mendel a Sigmund Freud nebyli stimulováni svými příbuznými, učiteli, kolegy či přáteli. Jejich počínání se nesetkávalo se sympatiemi ze strany jejich současníků a vlády v jejich zemi. Bolzano a Mendel pracovali v prostředí, které lze vzhledem k oblasti jejich zájmu nazvat intelektuální pustinou a zemřeli dlouho před tím, než lidé objevili hodnotu jejich příspěvků. Freud byl vysmíván, když poprvé zveřejnil svoje doktríny na půdě Vídeňského lékařského spolku.

Člověk by mohl říci, že teorie subjektivismu a mezní hodnoty, kterou rozvinul Carl Menger, byla na spadnutí. Již existovalo několik předchůdců a ve stejné době jako Menger publikovali své knihy s obdobnou teorií (mezního užitku) také William Stanley Jevons a Léon Walras. Jakkoliv tomu bylo, je jisté, že žádný z učitelů, přátel a kolegů neprojevoval zájem o ty problémy, které vzrušovaly Mengera. Když jsem mu krátce před vypuknutím 1. světové války vyprávěl o neformálních, ale pravidelných setkáních, na kterých jsme my, mladí Vídeňští ekonomové, diskutovali o problémech ekonomické teorie, zadumaně odpověděl: „Když jsem byl já mladý, tak se o tyhle věci ve Vídni nikdo nezajímal.“ Až do konce sedmdesátých let neexistovala žádná „Rakouská škola.“ Byl tu jen Carl Menger.

Eugen von Böhm-Bawerk a Friedrich von Wieser nestudovali u Mengera. Svoje studia na Vídeňské universitě zakončili ještě před tím, než zde začal učit Menger jako Privatdozent. Co se naučili od Mengera, se naučili studiem jeho *Grundsätze*. Když se vrátili do Rakouska, po svém pobytu v Německu, obzvláště v semináři Karla Kniese v Heidelbergu, a vydali svoje 1. knihy, tak byli jmenováni jako profesori ekonomie na university v Innsbrucku a v Praze. Brzy také mladší muži, kteří prošli Mengerovým seminářem a byli vystaveni jeho osobnímu vlivu, rozšířili počty autorů, kteří přispěli k ekonomickému bádání. Lidé v zahraničí začali o těchto autorech mluvit jako o „Rakušanech“. Ovšem označení „Rakouská ekonomická škola“ bylo použito až později, když se objevil spor s Německou historickou školou po vydání Mengerovy druhé knihy *Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Oekonomie insbesondere* v roce 1883.

2. Rakouská ekonomická škola a Rakouské university

Rakouský kabinet, v jehož tiskovém oddělení Menger pracoval na počátku sedmdesátých let, než byl v roce 1873 jmenován na Vídeňskou universitu jako odborný asistent, se sestával z příznivců liberální strany, kteří byli pro občanskou svobodu, zastupitelskou vládu, rovnost občanů před zákonem, tvrdou měnu a volný obchod. Na konci sedmdesátých let byla liberální strana odsunuta do pozadí koalicí klerikálů, aristokracie a nacionalistických stran. Tato koalice se stavěla proti všem idejím liberálů. Ovšem až do rozpadu Habsburské říše zůstala v platnosti ústava a základní zákony, které liberálové v roce 1867 přiměli císaře přijmout.

Ve svobodném ovzduší, které tato opatření zajišťovala, se Vídeň stala centrem nových objevů a nových myšlenkových směrů. Od poloviny 16. století až do konce 18. století bylo Rakousko odcizené od intelektuálního dění v Evropě. Nikdo ve Vídni – a ještě méně v ostatních částech Rakouského mocnářství – se nezajímal o filosofii, literaturu a vědu západní Evropy. Když Leibnitz a později David Hume navštívili Vídeň, nenalezli zde žádné žáky, kteří by se zajímali o jejich díla.[1] S výjimkou Bolzana, žádný Rakušan před polovinou 19. století nepřispěl ničím pozoruhodným k filosofickým či historickým vědám.

Ovšem poté, co liberálové odstranili pouta, která bránila jakémukoliv intelektuálnímu úsilí, když zrušili cenzuru a zkritizovali konkordát, začali se do Vídně stahovat prominentní myslitelé. Někteří přišli z Německa, jako filosof Franz Brentano a právní teoretici Lorenz von Stein a Rudolf von Jhering – většina ale přišla z různých částí Rakouské říše. Jen málo z nich bylo rodilými Vídeňany. Brentano, exdominikán, založil myšlenkový směr, který vyústil v Husserlovu fenomenologii. Mach byl představitelem filosofie, která vedla k logickému pozitivismu Schlicka, Carnapa a jejich „Vídeňského kruhu.“ Breuer, Freud a Adler interpretovali neurotický fenomén způsobem radikálně odlišným od metod Krafft-Ebingových a Wagner-Jaureggových.

Rakouské „ministerstvo školství a náboženství“ se dívalo s nedůvěrou na veškeré toto dění. Od 80. let byli jeho ministři a personál vybíráni z těch nejspolehlivějších konzervativců a nepřátel všech moderních myšlenek a politických institucí. Tito pánové neměli nic než pohrdání pro vše, co bylo v jejich očích pouhým cizáckým módním výstřelkem. Zajisté by rádi omezili universitám přístup ke všem těmto novotám.

Ovšem pravomoci administrativy byly velmi omezeny třemi privilegii, která university získaly pod vlivem liberálních myšlenek. Profesori sice byli státními zaměstnanci a stejně jako ostatní státní zaměstnanci museli poslouchat příkazy nadřízených, tj. kabinetního ministra a jeho náměstků. Ovšem tyto nadřízení neměli právo zasahovat do obsahu doktrín vyučovaných na přednáškách a seminářích. V tomto ohledu se profesori těšili široké „akademické svobodě“. Navíc panoval nepsaný zvyk, že ministr navrhne císaři k jmenování vždy toho profesora, kterého mu doporučí dotyčná fakulta. A nakonec existovala instituce Privat-dozenta. Doktor, který publikoval vědeckou knihu, mohl požádat fakultu, aby ho přijala jako soukromého učitele v jeho oboru. Když fakulta rozhodla ve prospěch žadatele, byl sice nutný ještě souhlas ministra, ovšem v praxi byl tento souhlas udělován automaticky a to až do doby Schusniggova režimu. Náležitě jmenovaný Privat-Dozent nebyl státním zaměstnancem. I když mu byl někdy udělen titul mimořádného profesora, tak nedostával od vlády žádné peníze. Většina Privat-Dozentů si tak nevydělávala na živobytí vyučováním, ale měla také své běžné zaměstnání. Právo vybírat poplatky od studentů navštěvujících jejich kurzy bylo ve většině případů prakticky bezcenné.

Efekt tohoto uspořádání byl ten, že profesorské rady požívaly takřka neomezené autonomie při řízení svých škol. Ekonomie se vyučovala na fakultách práv a státních věd (Rechts und staatswissenschaftliche Fakultäten). Téměř na všech universitách existovala dvě křesla pro profesory ekonomie. Když se jedno z těchto křesel uvolnilo, sbor právníků – přinejlepším s účastí jednoho jediného ekonoma – se měl rozhodnout, kým toto místo obsadí. Rozhodnutí tudíž spočívalo na neekonomech. Můžeme předpokládat, že profesori práva měli ty nejlepší úmysly. Ale nebyli ekonomy. Měli si vybrat mezi zástupci dvou myšlenkových škol. „Rakouské školy“ na straně jedné a údajně „moderní“ historické školy, která ovládala university v Německé Říši, na straně druhé. I kdyby jejich úsudek nebyl ovlivněn politickými a nacionalistickými předsudky, stejně by museli být podezřívaví k myšlenkové škole, kterou

profesoři z universit německé Říše označovali jako specificky Rakouskou. Nikdy před tím se v Rakousku nezrodil žádný nový myšlenkový směr. Rakouské university byly až do roku 1848 zcela sterilní a až pak byly zreorganizovány podle Německého vzoru. Pro lidi neznalé ekonomické teorie v sobě přivlastek „rakouský“ nesl nádech dnů protireformace a Metternichovského absolutismu. Pro rakouského intelektuála nemohlo být hroznější představy než návrat jeho země do doby duchovní neplodnosti starých dobrých časů.

Carl Menger, Wieser a Böhm- Bawerk se dostali na svá křesla ve Vídni, Praze a Innsbrucku ještě před tím, než se Methodenstreit začal jevit v očích Rakouských laiků jako konflikt mezi „moderní“ německou vědou a rakouským „zpátečnictvím“. Kolegové proti nim nemuseli mít žádné osobní předsudky. Ale kdykoliv to bylo možné, tak se snažili přivést na rakouské university zastánce historické školy z Německa. Ti, kterým svět říkal „Rakouští ekonomové“, byli na vlastních školách jen váhavě tolerovanými podivíny.

3. Rakouská škola a intelektuální život v Rakousku

Ty nejváženější z francouzských a německých universit nebyly ve věku vrcholícího liberalismu pouhými vzdělávacími ústavy, které by poskytovaly lidem jen základy nutné pro vykonávání jejich budoucích povolání. Byly rovněž centry kultury. Někteří jejich učitelé byli známí a obdivováni po celém světě. Jejich kurzy nenavštěvovali pouze řádní studenti, kteří chtěli dosáhnout akademické hodnosti, ale také mnoho dospělých mužů a žen, aktivních ve své profesi, v obchodě či v politice, kteří od přednášek neočekávali nic víc než intelektuální uspokojení. Tito lidé, kteří nebyli studenty v technickém slova smyslu, zaplňovali například v Paříži přednáškové sály Renana, Fustela de Coulanges a Bergsona, v Berlíně pak Hegela, Helmholtze, Mommsena a Treitschkeho. Vzdělaná veřejnost se vážně zabývala pracemi, které vznikaly v akademických kruzích. Elity si četly knihy a časopisy profesorů, vstupovaly do jejich učených společností a pozorně naslouchaly diskusím na schůzích.

Někteří z těchto amatérů, kteří se svému studiu věnovali pouze ve volném čase, se pozdvihli vysoko nad úroveň diletantismu. Dějiny moderní vědy zaznamenaly množství jmen těchto význačných „amatérů“. Například je příznačné, že jediný pozoruhodný příspěvek k ekonomii v Německu v Druhé Říši pocházel od korporátního poradce Heinricha Oswalta z Frankfurtu, kde v době, kdy jeho kniha byla vydána, nebyla žádná universita.[2] Ve Vídni v posledním desetiletí 19. a prvním desetiletí 20. století rovněž existovalo úzké propojení mezi universitou a kulturní městskou veřejností. To se začalo měnit, když staří mistři zemřeli nebo odešli na odpočinek a jejich místa zaujali muži menšího rozhledu. To byla doba, kdy pověst Vídeňské university a kulturní význam města udržovala a rozšiřovala skupina několika Privat-Dozentů. Velmi názorně je to vidět v případě psychoanalýzy. Té se nikdy nedostalo žádné podpory od oficiálních institucí. Rostla a rozvíjela se mimo universitu a jejím jediným spojením s byrokratickou vzdělávací mašinerií byl fakt, že Freud byl Privat-Dozent s bezvýznamným titulem mimořádného profesora.

Ve Vídni existoval živý zájem o problémy ekonomie, jakožto dědictví z doby, v níž zakladatelé Rakouské školy došli uznání. Tento zájem mi umožnil zorganizovat ve dvacátých letech Privat-Seminar, založit Rakouský ekonomický spolek a Rakouský institut pro výzkum ekonomického cyklu, který byl později přejmenován na Rakouský institut pro ekonomický výzkum.

Privat-Seminar neměl jakoukoliv spojitost s universitou nebo jinou institucí. Dvakrát do měsíce se v mojí kanceláři u Rakouské obchodní komory sešla skupina učenců, mezi nimi

také několik Privat-Dozentů. Většina účastníků patřila ke generaci, která zahájila svá akademická studia až po 1. světové válce. Jen několik z nich bylo starších. Spjoval je zájem o obory zabývající se zkoumáním lidského jednání. V debatách se řešily problémy filosofie, epistemologie, ekonomické teorie a různých odvětví historického výzkumu. Privat-Seminar byl zrušen v roce 1934, kdy jsem byl jmenován jako profesor mezinárodních ekonomických vztahů na Institutu mezinárodních studií v Ženevě.

S výjimkou Richarda von Strigla, jehož předčasná smrt ukončila brilantní vědeckou kariéru, a Ludwiga Bettelheim-Gabillona, o němž si něco povíme později, všichni účastníci soukromého semináře pokračovali ve své práci jako vědci, autoři a učitelé mimo Rakousko.

Ve sféře idejí hrála Vídeň prominentní roli od doby vzniku parlamentu v šedesátých letech až do vpádu nacistů v roce 1938. Rozkvět přišel náhle po staletích sterility a apatie. Úpadek pak byl pozorovatelný již mnoho let před nástupem nacistů.

U všech národů a ve všech dobách jsou intelektuální výsledky prací jen několika málo lidí a z počátku je dovede ocenit jen úzká elita. Masy se na jejich počínání dívají s nenávisí a pohrdáním, nebo přinejlepším s nezájmem. V Rakousku a ve Vídni byla tato elita obzvláště malá a nenávisť projevovaná masami a jejich vůdci obzvláště jedovatá.

4. Böhm-Bawerk a Wieser jako členové Rakouské vlády.

Nepopularita ekonomie je výsledkem její analýzy účinku privilegií. Je nemožné vyvrátit ekonomický důkaz, že veškerá privilegia poškozují zájmy zbytku národa, nebo alespoň jeho větší části, a že poškození budou tolerovat existenci takových privilegií pouze, pokud jim budou privilegia přidělena také. Pak, když jsou privilegovani všichni, tak nikdo nezvítězil, ale všichni ztratili kvůli obecnému poklesu v produktivitě práce.[3] Ovšem varování ekonomie jsou odmítána těmi lidmi, kteří mají strach ze své neschopnosti uspět na trhu bez pomoci zvláštních privilegií. Ti si většinou namlouvají, že si dokáží zajistit cennější privilegia než jiné skupiny, nebo že se udrží v pozici, odkud budou moci bránit rozšiřování kompenzačních privilegií. V jejich očích jsou ekonomové zkrátka potížisty, kteří jim chtějí zhatit jejich plány.

Když Menger, Böhm-Bawerk a Wieser začínali svoje vědecké kariéry, nezajímali se o problémy ekonomických politik a o odmítnutí intervencionismu klasickou ekonomii. Jako své poslání brali postavení ekonomické teorie na zdravé základy a cele se věnovali tomuto úkolu. Menger nesouhlasil s intervencionistickými politikami, které zaváděla rakouská vláda. Ale nevěřil, že by mohl přispět k návratu ke zdravým politikám jinak, než šířením dobré ekonomie ve svých knihách, člancích a přednáškách na universitě.

Böhm-Bawerk se dal do služeb rakouského ministerstva financí v roce 1890. Dvakrát sloužil po krátkou dobu jako ministr financí v úřednických vládách. Mezi lety 1900 a 1904 byl ministrem financí ve vládě Ernesta von Körbera. Böhmovy priority v jeho úřadě byly: striktní udržování zlaté parity a vyrovnaný rozpočet bez pomoci ze strany centrální banky. Ludwig Bettelheim-Gabillon plánoval vydat rozsáhlou analýzu Böhm-Bawerkovi aktivity na ministerstvu financí. Bohužel ho nacisté zavraždili a zničili jeho rukopis.[4]

Wieser byl po jistou dobu během 1. světové války ministrem obchodu. Ovšem jeho pravomoci byly velmi omezené a rozhodující slovo na ministerstvu měl náměstek Richard Riedl. Ve Wieserově jurisdikci zůstaly pouze věci druhořadého významu.

II. Konflikt s Německou historickou školou

1. Německé odmítnutí klasické ekonomie

Nepřátelství, se kterým se učení klasické ekonomie setkalo na evropském kontinentě, bylo primárně zapříčiněno politickými předsudky. Politická ekonomie, rozvinutá několika generacemi anglických myslitelů, brilantně podaná Humem a Adamem Smithem a zdokonalená Ricardem, byla tím nejznamenitějším výsledkem osvícenecké filosofie. Byla jádrem liberální doktríny, zaměřené na ustavení zastupitelských vlád a rovnost všech jednotlivců před zákonem. Nebylo překvapivé, že byla odmítnuta těmi, na jejichž privilegia útočila. Tento sklon k odmítnutí ekonomie byl v Německu výrazně zesílen rostoucím duchem nacionalismu. Prostomyslné odmítnutí západní civilizace – filosofie, vědy, politických doktrín a institucí, umění a literatury, které nakonec vyvrcholilo v nacismu, mělo svůj počátek ve vášnivých útocích na britskou politickou ekonomii.

Neměli bychom ovšem zapomínat, že tato revolta proti politické ekonomii měla také další příčiny. Tento nový vědní obor přinášel epistemologické a filosofické problémy, na které učenci nedali uspokojivé odpovědi. Nedala se integrovat do tradičního systému epistemologie a metodologie. Empiristická tendence, která dominovala britské filosofii, vedla k pojmání ekonomie jako vědy nelišící se od fyziky či biologie. Samotná představa, že by vysvětlení „praktických“ problémů jako jsou ceny a mzdy mohla přinést disciplína s jiným epistemologickým charakterem, než jaký mají ostatní vědní disciplíny zabývající se praktickými věcmi, byla mimo obzory oné doby. Ovšem na druhou stranu pouze ten nejbogotnější pozitivista si nedokáže uvědomit, že na poli, o němž se nám ekonomie snaží poskytnout znalosti, není možné provádět experimenty.

Na tomto místě se nebudeme zabývat tím, kam až vědci dospěli ve věku neopozitivismu či hyperpozitivismu 20. století. Dnes existují všude po světě, ale ze všeho nejvíce ve Spojených státech – armády statistiků v nejrůznějších institucích, kteří se věnují tomu, o čem lidé věří, že to je „ekonomický výzkum“. Sbírají čísla poskytovaná vládami a různými účetními jednotkami, míchají je, upravují, počítají průměry a kreslí grafy. Předpokládají, že tímhle „měří“ lidské „chování“, a že neexistuje žádný rozdíl mezi jejich metodami a metodami užívanými v laboratořích při fyzikálním, chemickém a biologickém výzkumu. Dívají se s lítostí a pohrdáním na ty ekonomy, kteří, jak to říkají, jako botanikové „starověku“, spoléhají na „mnoho spekulativního myšlení“ místo na „experimenty“.[5] A jsou zcela přesvědčeni o tom, že z jejich nepolevujícího úsilí jednoho dne vzejde finální a kompletní znalost, která umožní plánovacím autoritám budoucnosti učinit lidi dokonale šťastnými.

Co se ovšem týče ekonomů první části 19. století, tak nepochopení podstaty vědy o lidském jednání ještě nezašlo tak daleko. Pokusy vypořádat se s epistemologickými problémy ekonomie skončily samozřejmě neúspěchem. Přesto v retrospektivě můžeme říci, že tento neúspěch byl nezbytným krokem na cestě k uspokojivějšímu řešení problému. Bylo to nepodařené pojednání Johna Stuarta Milla o metodách morálních věd, které nechtěně odhalilo marnost argumentů předkládaných ve prospěch empiristické interpretace podstaty ekonomie.

Když začali Němci studovat díla britské klasické ekonomie, tak bez jakéhokoliv podezření akceptovali prohlášení, že ekonomické zákony v nich popisované jsou odvozeny ze zkušenosti. Ovšem toto prosté vysvětlení nemohlo uspokojit ty, kteří nesouhlasili se závěry plynoucími z klasické doktríny pro politickou praxi. Velmi brzy se začali ptát: není náhodou

zkušenost, ze které britští autoři odvodili svoje teoremy, odlišná od zkušenosti, před níž stojí německý autor? Není britská ekonomie defektní z toho důvodu, že materiál, z něhož byla vydestilována, je pouze Velká Británie a pouze Velká Británie za vlády Hannoverké dynastie? Existuje vůbec nějaká ekonomická věda, která by byla platná pro všechny národy a pro všechny doby?

Je očividné, jak byly tyto otázky zodpovězeny těmi, kteří pokládali ekonomii za experimentální disciplínu. Ovšem taková odpověď nutně vedla k apodiktické negaci ekonomie jako takové. Historická škola by byla konzistentní, kdyby odmítla samotnou myšlenku, že něco takového jako ekonomická věda je možné, a kdyby se důsledně omezila jen na popis toho, co se stalo v určitém časovém okamžiku na určitém místě. Jakékoliv očekávání ohledně toho, jaký efekt bude mít určité opatření na ekonomiku do budoucna, znamená mít teorii, které se přikládá všeobecná platnost a nikoliv pouze platnost pro to, co se stalo někdy v minulosti v určité zemi. Historická škola vášnivě popírala, že by existovaly ekonomické teoremy s takovou obecnou platností. To jí ovšem nikterak nebránilo vydávat doporučení nebo zamítnutí – ve jménu vědy – nejrůznějších politických prostředků a opatření zaměřených na ovlivnění budoucích podmínek.

Například zde byla klasická doktrína ohledně účinku volného obchodu a protekcionismu. Její kritikové se nepouštěli do (beznadějného) úkolu nalézt nějaký chybný sylogismus v řetězci Ricardových úvah. Pouze prohlásili, že „absolutní“ řešení jsou v takových otázkách nepředstavitelná. Existují historické situace, říkali, v nichž se účinky zavedení volného obchodu nebo protekcionismu liší od těch, které popsali „abstraktními“ teoriemi klasičtí autoři. Aby podpořili svůj názor, tak se odvolávali na nejrůznější historické příklady. Při tom zaslepeně nedokázali rozpoznat, že historická fakta jsou vždy společným výsledkem působení řady faktorů a sama o sobě nemohou dokázat nebo vyvrátit žádný teorém.

Takto ekonomie v německé 2. říši, jak jí představovali vládou jmenovaní univerzitní profesori, zdegenerovala do nesystematické, špatně utříděné sbírky nejrůznějších útržků znalostí vypůjčených z hospodářských dějin, geografie, dějin technologií, práva a stranické politiky, okořeněných pohrdlivými poznámkami na adresu chyb v „abstrakcích“ klasické školy. Většina profesorů se více či méně horlivě ve svých pracích pouštěla do propagandy obhajující politiky Císařské vlády: autoritářský konzervatismus, Sozialpolitik, protekcionismus, zbrojení a agresivní nacionalismus. Bylo by nefér označovat toto proniknutí politiky do ekonomických pojednání za specificky německý fenomén. Toto bylo konečným důsledkem chyby v epistemologické interpretaci ekonomické teorie, což bylo selhání neomezující se pouze na Německo.

Druhým faktorem, díky němuž se německé university dívaly na britskou politickou ekonomii s pohrdáním, bylo její zaujetí bohatstvím a její vztah k filosofii utilitarismu.

Tehdy převládající definice politickou ekonomii popisovala jako vědu zabývající se produkcí a rozdělováním bohatství. Taková disciplína byla zcela opovrženíhodná v očích německých profesorů, kteří sami sebe pokládali za muže nezištně usilující o čisté poznání a, na rozdíl od armády přízemních kramářů, nezajímající se o pozemské majetky. Pouhá zmínka o takových banálních věcech jako bohatství nebo peníze byla tabu mezi lidmi zakládajícími si na svojí vysoké vzdělanosti. Profesori ekonomie si mohli uchovat svoji pověst v kruzích svých kolegů pouze poukazem na to, že tématem jejich studia nejsou nějaké zisky nebo obchody, ale že provádí historický výzkum, tj. velebí úspěchy braniborských markrabat a pruských králů.

O nic méně závažné bylo téma utilitarismu. Filosofie utilitarianismu nebyla tolerována na německých univerzitách. Ze dvou výjimečných německých utilitaristů Ludwig Feuerbach nikdy nezískal žádné učitelské místo a Rudolf von Jhering byl učitelem římského práva. Veškerá nedorozumění, která byla po dvě tisíciletí uváděna proti hedonismu a eudaemonismu, byla znovu oprášená profesory Staatswissenschaften při jejich kritice britské ekonomie.[6] Kdyby nic jiného nemohlo vzbudit podezření německých profesorů, tak by odsoudili ekonomii už proto, že k ní přispěli Bentham a Millové.

2. Sterilita Německa na poli ekonomie.

Německé university vlastnila a řídila království a arcivévodství, z nichž se skládala Říše.[7] Profesori byli státními zaměstnanci a jako takoví museli striktně poslouchat všechna nařízení a regulace vydaná jejich nadřízenými úředníky z ministerstev školství. Tato totální a bezpodmínečná podřízenost universit vládám byla otřesena – ale nikoliv odstraněna – když liberální veřejné mínění v Německu v roce 1837 reagovalo na to, že hannoverský král nechal vyhodit sedm profesorů z university v Göttingenu, kteří protestovali proti jeho porušování ústavy. Vlády se nenechaly zastrašit reakcí veřejnosti. Pokračovaly v propouštění profesorů, jejichž politické nebo náboženské doktríny se jim nezamlouvaly. Ovšem po nějakém čase se uchýlily k nenápadnějším a efektivnějším metodám. Důkladně prověřovaly všechny kandidáty před jejich jmenováním. Pouze spolehliví muži se mohli dostat na profesorská křesla. Takže otázka akademické svobody ustoupila do pozadí. Profesori z vlastní vůle učili pouze to, co si vlády přály slyšet.

Válka roku 1866 ukončila pruský ústavní konflikt. Konzervativní strana vedená Bismarckem triumfovala nad pruskou Progresivní stranou a nad demokratickými skupinami v jižním Německu, které byly pro parlamentní vládu. V novém politickém uspořádání, nejprve Norddeutscher Bund a po roce 1871 Deutsches Reich, nezbylo žádné místo pro „cizácké“ doktríny Manchesterismu a laissez-faire. Vítězové od Hradce Králové a Sedanu si mysleli, že se nemají čemu naučit od „národa kramářů“ – Britů – nebo od poražených Francouzů a Rakušanů.

Na počátku války 1870, prohlásil, prominentní německý vědec Emil du Bois-Reymond, že Berlínská universita je „intelektuálním bodyguardem domu Hohenzollernů“. Pro přírodní vědy takové prohlášení neznamenovalo mnoho. Ale mělo velmi jasný a přesný smysl na poli věd společenských. Profesori práv, historie a Staatswissenschaften moc dobře chápali, co od nich jejich panovník očekává. A mohli se přetrhnout, aby mu vyhověli.

Od roku 1882 do roku 1907 byl Friedrich Althoff z pruského ministerstva školství pověřen řízením universitních záležitostí. Vládl nad pruskými universitami prakticky jako diktátor. Jelikož Prusko nabízelo největší množství lukrativních profesorských míst, a tedy bylo místem zájmu ambiciózních učenců, tak Althoffův vliv přeneseně působil také v ostatních německy mluvících zemích a dokonce též v Rakousku a Švýcarsku. V záležitostech společenských a historických věd se Althoff zcela spoléhal na názory a rady svého přítele Gustava von Schmollera. Schmoller měl neselhávající nos na oddělování ovcí od beranů.

V druhé a třetí čtvrtině 19. století někteří němečtí profesori napsali hodnotné příspěvky k ekonomické teorii. Je pravdou, že nejpozoruhodnější práce tohoto období, Thünenova a Gossenova, nebyly dílem profesorů. Ovšem knihy Hermanna, Mangoldta a Kniese mají své místo v dějinách ekonomického myšlení. Muži, kteří nastupovali akademickou kariéru po roce 1866, měli pouze pohrdání pro „bezkrévné abstrakce“ britské ekonomie. Vydávali hlavně

historické studie, především takové, které se zabývaly pracovními podmínkami v nedávné minulosti. Mnoho z nich bylo pevně přesvědčeno, že hlavním úkolem ekonomů je pomoci „lidu“ v jeho boji proti „vykořisťovatelům“, a že Bohem daní vůdcové lidu jsou Hohenzollernové.

3. Methodenstreit

V knize *Untersuchungen über die Methode Menger* odmítnul epistemologické ideje, na kterých byly založeny práce Historické školy. Schmoller publikoval opovržlivou recenzi na tuto knihu. Menger zareagoval v roce 1884 pamfletem *Die Irrtümer des Historismus in der Deutschen Nationalökonomie*. Řada publikací, které vzešly z této kontroverze, je známa pod názvem *Methodenstreit*, spor o metodu.

Methodenstreit přispěl jen málo k vyjasnění základního problému. Menger byl příliš pod vlivem empirismu Johna Stuarta Millera, aby mohl svůj úhel pohledu dovést do logického vyústění. Schmoller a jeho učedníci, kteří byli odhodláni setrvat na neobhajtelné pozici, si nikdy neuvědomili, v čem je vlastně podstata sporu.

Termín *Methodenstreit* je samozřejmě zavádějící. Tématem sporu totiž nebylo, jaká je ta nejvhodnější procedura při řešení problémů, jež jsou obvykle považovány za ekonomické problémy. Tématem v zásadě bylo to, jestli vůbec může existovat nějaká jiná věda než historie, která by se zabývala těmito aspekty lidského jednání.

Za prvé zde existoval radikální materialistický determinismus, což byla filosofie v té době téměř univerzálně zastávaná německými fyziky, chemiky a biology, ačkoliv nikde nebyla explicitně formulována. Podle názoru těchto mužů jsou lidské myšlenky, lidské rozhodování a lidské jednání produktem fyzikálních a chemických jevů, které budou jednoho dne přírodní vědy schopny popsat stejným způsobem, jako jsou dnes schopny popsat vznik chemické sloučeniny při smíchání několika ingrediencí. A jedinou cestou k tomuto konečnému vědeckému poznání jsou experimenty v biologických a fyziologických laboratořích.

Schmoller a jeho učedníci vášnivě odmítali tuto filosofii, nikoliv proto, že by si byli vědomi jejích nedostatků, ale protože byla nekompatibilní s náboženskými zásadami pruské vlády. Oproti tomu preferovali doktrínu, která se jen málo lišila od Comtova pozitivismu (který samozřejmě veřejně odsuzovali kvůli jeho ateismu a francouzskému původu). Ve skutečnosti smysluplně interpretovaný pozitivismus musí vést až k materialistickému determinismu. Ovšem většina Comtových následovníků nebyla v tomto ohledu moc konzistentní. Jejich pojednání často docházela k závěru, že zákony sociální fyziky, jejichž objevení podle jejich názoru bylo nejvyšším úkolem vědy, mohou být zjištěny průzkumem materiálů nahromaděných tradičními postupy historiků. Taková byla též pozice, kterou Schmoller zaujímal k ekonomii. Znovu a znovu obviňoval ekonomy z předčasného vyvozování závěrů z kvantitativně nedostatečných materiálů. Co podle jeho názoru bylo zapotřebí, namísto unáhlených generalizací britských ekonomů, bylo více statistik, více historie a obsáhlejší kolekce „materiálů“. Z výsledků tohoto výzkumu, jak se domníval, jednou v budoucnosti ekonomové odvodí nové porozumění „indukcí“.

Schmoller byl tak zmatený, že ani nerozpoznal nekompatibilitu své vlastní epistemologické doktríny a odmítnutí útoku pozitivismu na historii. Neuvědomil si, jaká propast existuje mezi jeho názory a pohledem německých filosofů, kteří rozvrátili pozitivistické ideje o využití historie – nejprve Dilthey a později Windelband, Rickert a Max Weber. Ve stejném článku, ve

kterém zkritizoval Mengerovy Grundsätze, zrecenzoval také první důležitou knihu Diltheyho, Einleitung in die Geisteswissenschaften. Nepochopil ovšem, že smyslem Diltheyho doktríny byla anihilace základní teze jeho vlastní epistemologie, tj. že nějaké zákony společenského vývoje lze vydestilovat z historické zkušenosti.

4. Politické aspekty Methodenstreit

Britská filosofie laissez-faire triumfovala v polovině 19. století v zemích západní a střední Evropy. Rozvrátila chatrnou ideologii autoritářského intervencionistického státu (landesfürstlicher Wohlfahrtsstaat), kterou se řídila politika německých knížectví v 18. století. Dokonce také Prusko se dočasně obrátilo k liberalismu. Kulminačním bodem období volného obchodu byl celní tarif Zollvereinů z roku 1865 a obchodní zákoník z roku 1869 (Gewerbeordnung) pro teritorium Norddeutscher Bund. Ovšem velmi brzy začala Bismarckova vláda se zaváděním Sozialpolitik, systému intervencionistických opatření jako je pracovní legislativa, sociální pojištění, pro-odborářský přístup, progresivní zdanění, protekcionistická cla, kartelizace a dumping.[8]

Pokud se člověk snaží odmítnout zničující kritiku vznesenou ekonomii proti vhodnosti všech těchto intervencionistických programů, tak je nucen popřít samotnou existenci ekonomické vědy a praxeologie. A to je přesně to, co všichni zastánci autoritářství, vládní všemocnosti a „sociálních“ politik vždycky dělali. Obviňují ekonomii z „abstraktnosti“ a tvrdí, že tyto otázky jsou příliš komplikované na to, aby mohly být popsány několika teorémy. Různé národy a rasy se prý od sebe liší natolik, že jejich jednání nelze pojmut jednou univerzální teorií. Je zapotřebí mít tolik ekonomických teorií, kolik je národů a ras. Další dodávají, že ani u jednoho a téhož národa není fungování ekonomiky stejné v různých historických epochách. Tyto a obdobné námitky jsou často vznášeny, aby zdiskreditovaly ekonomii jako takovou.

Ve skutečnosti ekonomie zcela zmizela z universit v Německé říši. Byl zde Heinrich Dietzel, osamělý epigon klasické ekonomie, kterého nechávali dožít na universitě v Bonnu, a který bohužel nikdy neporozuměl významu teorie mezního užitku. Na všech ostatních universitách učitelé dychtivě zesměšňovali ekonomii a ekonomy. Dnes již nemá valný význam zabývat se tím, co bylo na říšských universitách předkládáno jako náhrada za ekonomii. Nikdo se dnes již nezajímá o vše, co psali Gustav von Schmoller, Adolf Wagner, Lujo Brentano a jejich nespočetní žáci ve svých knihách a časopisech.

Politický význam historické školy spočíval v tom, že zpopularizovala u německého národa všechny ty politiky, které nakonec vedly k velkým katastrofám. Agresivní imperialismus, který dvakrát skončil válkou a porážkou, hyperinflace dvacátých let, Zwangswirtschaft a hrůzy nacistického režimu, to byly výsledky politiků, kteří jednali tak, jak je to naučili profesori historické školy.

Schmoller a jeho přátelé a žáci propagovali to, co bychom mohli nazvat státním socialismem; tj. systém, ve kterém by bylo vedení pevně v rukou Junkerské aristokracie. Tohle byl druh socialismu, ke kterému Bismarck a jeho následovníci mířili. Slabá opozice, se kterou se setkávali v některých obchodnických kruzích, byla zanedbatelná. A to nikoliv díky faktu, že by těchto lidí bylo málo, ale protože postrádali jakoukoliv ideologickou základnu. V Německu již nebyli žádní liberální myslitelé. Jediným závažným protivníkem strany státního socialismu tak byla marxistická strana Sociálních demokratů. Stejně jako Schmollerovi katedroví socialisté (Kathedersozialisten), také marxisté chtěli socialismus. Jediným rozdílem

mezi těmito skupinami byl názor na to, kdo má vést nejvyšší plánovací komisi: Junkeři, profesori a byrokraté hohenzollernovského Pruska nebo vedoucí činovníci sociálně-demokratické strany a jejich spřízněné odborové svazy?

Jedinou vážnou výzvou pro Schmollerovu školu v Německu tedy byli marxisté. V této kontroverzi měli marxisté velmi brzy navrch, protože měli alespoň nějakou doktrínu (jakkoliv mylnou a rozporuplnou), zatímco učením historické školy bylo pouhé popření teorie. Schmollerova škola si tak krok za krokem začala půjčovat teze z duchovního fondu marxistů. Nakonec Schmoller sám přijal z větší části marxistickou doktrínu třídního konfliktu a podmíněnosti „ideologického“ přesvědčení třídním původem. Jeden z jeho přátel, profesor Wilhelm Lexis, přišel s teorií úroku, kterou Engels charakterizoval jako parafrázi marxistické teorie vykořisťování.[9] Byl to právě vliv zastánců Sozialpolitik, díky kterému získal přídomek „buržoazní“ v německy mluvících zemích hanlivou konotací.

Porážka v 1. světové válce otřásla prestiží německé aristokracie a byrokracie. Adepti historické školy přenesli svou loajalitu na nejrůznější roztržité skupiny, z nichž nakonec vítězně povstala Nacionálně-socialistická německá dělnická strana

Většina protagonistů historické školy z doby sporu o metodu ukončila svou životní pouť ještě před porážkou roku 1918 a nástupem Hitlera. Ovšem život jednoho výjimečného muže z druhé generace této školy může být názornou ilustrací vývoje, kterým prošla německá universitní ekonomie v době od Bismarcka k Hitlerovi.

Werner Sombart byl daleko nejnadanějším ze všech Schmollerových studentů. Bylo mu pouhých dvacet pět let, když mu jeho učitel na vrcholu Methodenstreitu svěřil úkol recenzovat a rozdrtit Wieserovu knihu *Der natürliche Wert*. Věrný žák se s vervou zhostil svého úkolu a odsoudil knihu jako „zcela nesmyslnou“.[10] O dvacet let později se Sombart chválil za to, že věnoval větší část svého života šíření Marxových idejí.[11] Po vypuknutí Světové války vydal knihu *Händler und Helden* (Kramáři a hrdinové). [12] V ní nevybíravými slovy odsoudil všechno britské a anglo-saské, ze všeho nejvíce však britskou filosofií a ekonomii, jako projev kupecké mentality. Po válce Sombart revidoval svou knihu o socialismu. Ta před válkou vyšla v devíti vydáních.[13] Zatímco v předválečných vydáních marxismus chválí, v desátém na něj fanaticky útočí kvůli jeho „proletářskému“ charakteru a nedostatku nacionalismu. O několik let později se Sombart pokusil obnovit Methodenstreit knihou plnou urážek vůči ekonomům, jejichž myšlenky nebyl schopen pochopit.[14] Pak, když se k moci dostali nacisté, završil svou pětáctyřicetiletou literární kariéru knihou o německém socialismu. Hlavní myšlenkou této knihy je, že Führer dostal své poslání od Boha, nejvyššího Führera vesmíru.[15]

Takový byl vývoj německé akademické ekonomie, od Schmollerovi glorifikace Hohenzollernů až po Sombartovu kanonizaci Adolfa Hitlera.

5. Liberalismus rakouských ekonomů

Platón snil o benevolentním tyranovi, který by svěřil moudrému filosofovi moc vytvořit dokonalý společenský systém. Osvícenství nekládalo své naděje do více či méně náhodného objevení dobromyslného vladaře a jasnozřivého mudrce. Tehdejší optimismus ohledně budoucnosti lidstva byl založen na dvojí víře v dobrotu člověka a jeho racionální mysl. V minulosti mohla dělat neplechu malá skupina padouchů – pokřivení králové, zkažení kněží a líní šlechtici. Ale teď – podle osvícenské doktríny – si člověk uvědomil moc svého rozumu a

návrat do temnot minulých věků již není více možný. Každá další generace přidá něco dobrého k tomu, čeho dosáhli její předkové. Tudíž lidstvo je na počátku kontinuálního pokroku směrem k uspokojivějším podmínkám. Tento stabilní pokrok je lidskou přirozeností. Je marné naříkat nad údajně ztracenou blažeností pohádkového zlatého věku. Ideální stav společnosti leží před námi a nikoliv v minulosti.

Většina progresivních demokratických politiků a myslitelů 19. století, kteří obhajovali univerzální volební právo a zastupitelskou vládu, byla vedena pevným přesvědčením o rozumnosti obyčejného člověka. V jejich očích byl hlas lidu neomylným hlasem Božím. Ideje, které byly schváleny lidem při hlasování, přece musí směřovat k obecnému dobru a lid by neschválil nic, co by bylo proti němu samotnému.

Je důležité si uvědomit, že argument ve prospěch zastupitelské vlády ze strany menší skupiny liberálních filosofů byl zcela odlišný a neimplikoval žádnou víru v údajnou neomylnost většiny. David Hume poukázal na to, že trvání vlády je vždy založeno na veřejném mínění. V dlouhém období se mínění většiny vždy prosadí. Vlády, které nejsou podporovány většinovým míněním, dříve či později ztratí svoji moc. Pokud neabdikují, tak jsou svrženy násilím. Je zcela v moci lidí prosadit takovou vládu, která bude vládnout dle principů, jež většina pokládá za adekvátní. V dlouhém období neexistuje žádná nepopulární vláda, která by udržela systém, který většina pokládá za nespravedlivý. Zdůvodněním zastupitelské vlády není to, že by většina byla božsky neomylná. Výhodou demokratického systému je to, že umožňuje mírové přizpůsobování vládního systému a personálu převládající ideologii ve společnosti. Hrůzy revolucí a občanských válek mohou být omezeny, pokud nepopulární vláda může být v klidu odstraněna v dalších volbách.

Opravdoví liberálové věděli, že ekonomický systém, přinášející postupné zlepšení materiálního blahobytu, může fungovat pouze v atmosféře ničím nenarušovaného míru. Byli pro vládu lidem zvolených zástupců, protože měli za to, že tento systém dokáže nejlépe zachovat mír v domácích a zahraničních záležitostech.

Tyto skutečné liberály odlišovalo od demokratických zaslepenců a samozvaných radikálů to, že svůj optimismus ohledně budoucnosti lidstva nestavěli na mystické důvěře v neomylnost většin, ale na důvěře, že síla logického argumentu bude neodolatelná pro intelektuálně založenou menšinu. Dobře viděli, že většina lidí je příliš otupělá a lhostejná, než aby dokázala sledovat a absorbovat dlouhé řetězce úvah. Pochopitelně doufali v to, že masy, přesně z důvodu své otupělosti a lhostejnosti, budou zkrátka přijímat a podporovat ty ideje, které se stanou intelektuální módou mezi vzdělanou menšinou. A od zdravého úsudku kulturní menšiny a její schopnosti působit na většinu očekávali vůdci liberálního hnutí postupné zlepšování lidského údělu.

V tomto ohledu panovala naprostá shoda mezi Mengerem a jeho dvěma následovníky, Wieserem a Böhm-Bawerkem. Mezi nevydanými Mengerovými pracemi našel profesor Hayek tuto poznámku: „Neexistuje lepší způsob, jak ukázat absurdnost myšlenky, než nechat jí, aby se její důsledky plně projevíly“. Všichni tři se rádi odkazovali ke Spinozově argumentaci v jeho Etice, která končí slavným výrokem: „Sane sicut lux se ipsam et tenebras manifestat, sic veritas norma sui et falsi“. (Stejně jako světlo definuje sebe a temnotu, tak pravda je normou pro sebe a pro lež.) S klidem pozorovali vášnivou propagandu historické školy a marxistů. Věřili v to, že dokud bude existovat rozumná menšina, tak logicky neobhajitelná dogmata budou nakonec mezi touto menšinou odmítnuta právě kvůli své absurdnosti a masy pak budou následovat příkladu intelektuálů.[16]

Moudrost tohoto způsobu argumentace spočívá v tom, že se vyhýbá populární praxi stavět údajnou psychologii proti logickému rozumu. Je pravdou, že chyby v uvažování často plynou z dispozice jednotlivce preferovat nesprávné závěry oproti správným. Existují i masy lidí, kterým jejich nálady, sympatie a antipatie brání v jasném myšlení o určitých problémech. Tato fakta jsou však velmi vzdálená doktrínám, které jsou v poslední generaci vyučovány pod názvem „sociologie vědění”. Lidské myšlení a uvažování, lidská věda a technologie jsou produkty společenských procesů jen natolik, nakolik si je individuální myslitel vědom výsledků a chyb svých předchůdců a vstupuje s nimi do pomyslné debaty, ať už na ně navazuje nebo se s nimi pře. Dějiny myšlení nám mohou pomoci porozumět omylům nebo přínosům určitého člověka analýzou prostředí, ve kterém žil a pracoval. V tomto smyslu je možné mluvit o duchu doby či duchu národa. Je však uvažováním v kruhu, pokud se někdo snaží vysvětlit zrod myšlenky odkazem na prostředí jejího autora. Myšlenky se vždy rodí v mozcích jednotlivců a dějiny nám o nich nemohou říci nic více, než že byly vygenerovány v konkrétním čase konkrétním jedincem. Neexistuje jiná omluva chybného myšlení než ta, kterou rakouská vláda použila ve vztahu k případu poraženého generála – nikdo není zodpovědný za to, že není géniem. Psychologie může pomoci vysvětlit, proč se člověk ve svém myšlení dopouští omylů. Ale toto vysvětlení nemůže omyl proměnit na pravdu.

Rakouští ekonomové bezpodmínečně odmítli logický relativismus implikovaný v učení pruské historické školy. Proti tvrzení Schmollera a jeho následovníků se zastali názoru, že existují ekonomické teorémy platné pro veškeré lidské jednání bez ohledu na místo a dobu, rasové a národnostní charakteristiky či zastávané náboženské, filosofické a etické doktríny.

Svojí obhajobou ekonomie jí tito tři Rakušané prokázali neocenitelnou službu. Ovšem z jejich epistemologického přesvědčení neplyne žádný optimismus ohledně budoucího vývoje lidstva. Ať už lze ve prospěch správného logického myšlení říci cokoli, nedokazuje to, že přicházející lidské generace překonají své předchůdce v intelektuálním úsilí a výtěžcích. Dějiny znovu a znovu ukazují, že období pokroku a úspěchů bylo následováno obdobím úpadku a stagnace. Nemůžeme vědět, jestli se v příští generaci narodí lidé, kteří budou schopni pokračovat ve šlépějích géniů z dob minulých. Nevíme nic o podmínkách, které člověku umožní udělat krok kupředu v intelektuálním vývoji. Nemůžeme odmítnout předpoklad, že tento intelektuální vývoj bude mít svoje hranice. A samozřejmě nevíme, jestli v tomto intelektuálním vzestupu není bod, za kterým už elita nedokáže uspět v přesvědčování mas, aby následovaly její vedení.

Vůdčí osobnosti Rakouské školy dospěly k závěru, že ačkoliv je jejich povinností udělat na poli vědy vše, co je v jejich schopnostech, nemají za povinnost nijak propagovat svoje myšlenky nebo je činit přístupnějšími pro lidi. Nezajímali se o prodeje svých knih. Menger nedal svolení k druhému vydání svých Grundsätze, ačkoliv tato kniha byla dlouhodobě nedostupná, kopie z druhé ruky se prodávaly za vysokou cenu a jeho nakladatel na něj neustále naléhal.

Hlavním a jediným zájmem Rakouských ekonomů bylo přispět k rozvoji ekonomické vědy. Nikdy se nesnažili získat podporu jinými prostředky než skrze přesvědčovací sílu argumentů ve svých knihách a článcích. Lhostejně se dívali na fakt, že mnoho universit v německy mluvících zemích je nepřátelských vůči ekonomii a ještě více k novým ekonomickým doktrínám subjektivismu a mezní hodnoty. Nijak se nesnažili využít svého vlivu, aby skrze jmenování svých žáků na universitní posty tento stav změnili.

III. Místo Rakouské ekonomické školy ve vývoji ekonomické vědy.

1. „Rakouská škola“ a Rakousko

Když němečtí profesori poprvé použili přídomek „rakouské“ u teorií Mengera a jeho následovníků, mysleli ho v pejorativním smyslu. Po bitvě u Hradce Králové se toto přízvisko v Berlíně[17] používalo přesně v takovém duchu. Ovšem zamýšlený výsměch se obrátil jako bumerang. Název „Rakouská škola“ začal být brzy slavný po celém světě.

Samozřejmě dávat národní nálepky myšlenkovým školám je zavádějící. Mezi rakouskými ekonomy byla řada těch, kteří nepracovali v rámci toho, co nazýváme „Rakouskou školou“. Nejznámější z nich byli matematikové Rudolf Auspitz a Richard Lieben a později Alfred Amonn a Josef Schumpeter. Na druhé straně existovalo rostoucí množství zahraničních ekonomů, kteří přijímali „Rakouské“ myšlenky. Tito britští, američtí a další nerakouští ekonomové se ze začátku občas střetávali ve vlastních zemích s opozicí, která jim posměšně říkala „Rakušané“. Po určitém čase se základní myšlenky subjektivismu a marginalismu staly integrální součástí ekonomické teorie a v době Mengerovy smrti (1921) se již nerozlišovalo mezi Rakouskou školou a ostatními ekonomy. „Rakouská škola“ se stala označením pro významnou kapitolu v dějinách ekonomického myšlení a přestala být názvem pro specifickou skupinu s doktrínami odlišnými od všech ostatních ekonomů.

Samozřejmě existovala jedna výjimka. Interpretace příčin a průběhu ekonomického cyklu, se kterou jsem přišel ve své knize *Teorie peněz a úvěru*[18] a v *Human Action*[19], vešla ve známost pod jménem *Rakouská teorie cyklu*. To je samozřejmě zavádějící název. Tato teorie vychází z idejí britské *Currency School* a z prací dalších ekonomů, především Švéda Knuta Wicksella.

Když už mluvíme o národnostním nálepkování, tak bude vhodné dodat několik slov také o lingvistické skupině, ke které Rakouští ekonomové patřili. Rodným jazykem Mengera, Böhm-Bawerka a Wiesera byla němčina a své knihy také psali v němčině. Stejně tak většina jejich prominentních žáků, jako Johann von Komorzynski, Hans Mayer, Robert Meyer, Richard Schiffler, Richard von Strigl a Robert Zuckerkandl. V tomto smyslu by mohla být „Rakouská škola“ pokládána za odnož německé filosofie a vědy. Ovšem mezi studenty bylo také mnoho neněmeckých Rakušanů. Dva z nich se pak proslavili významným přínosem k ekonomii – Češi Franz Čuhel a Karel Engliš.

2. Historický význam Methodenstreit

Ideologické a politické podmínky v Německu v poslední čtvrtině 19. století vygenerovaly konflikt mezi dvěma myšlenkovými školami, po kterém zůstaly názvy *Methodenstreit* a „Rakouská škola“. Ovšem antagonismus, který se projevil v této debatě, nezůstal omezen jen na tuto dobu a tuto část světa. Ten probíhá neustále. Dokud bude lidská povaha, takovou jakou je, bude tento konflikt nevyhnutelný v jakékoliv společnosti, ve které dělba práce a z ní plynoucí tržní směna dosáhly té intenzity, že živobytí každého člověka závisí na jednání ostatních lidí. V takové společnosti jsou potřeby každého uspokojovány jeho bližními a na oplátku on zase slouží, aby uspokojil nějakou jejich potřebu. Služby jsou poskytovány dobrovolně: aby pro mě někdo něco udělal, musím mu za to něco nabídnout. Celý systém je

postaven na dobrovolnosti takto směřovaných služeb. Neúprosná přírodní omezení člověku brání v tom, aby si mohl užívat bezstarostnou existenci. Jeho integrace do komunity tržní společnosti je spontánním výsledkem vzhledu, že pro něj neexistuje žádná lepší nebo ani žádná jiná metoda přežití.

Ovšem smysl a rozsah této spontaneity může být pochopen jen skrze studium ekonomie. Všichni ti, kteří nejsou seznámeni s ekonomikou, tj. velká většina, nevidí žádný problém v tom nutit jiné lidi dělat něco, co tito lidé nejsou připraveni udělat ze své vlastní vůle. Nezáleží na tom, jestli se aparátem tohoto fyzického donucení stane vláda se svou policejní silou nebo vládou tolerované násilí odborů. Na čem záleží, je nahrazení dobrovolného jednání donucením.

Díky specifické konstelaci politických podmínek, které mohly být i náhodné, bylo v moderní době programové odmítnutí filosofie mírové kooperace rozvinuto poddanými Pruského státu. Tři vítězství v Bismarckových válkách nakazila německé profesory, z nichž se stali vášniví obhájci vládních aktivit. Někteří lidé pokládají za příznačné, že šíření myšlenek Schmollerovy školy bylo nejpomalejší v zemích, jejichž armády byly poraženy v letech 1866 a 1870. Je samozřejmě absurdní hledat nějaké spojitosti mezi vzestupem Rakouské ekonomické školy a porážkami, selháními a frustrací Habsburského režimu. Přesto fakt, že se na francouzských státních univerzitách prosadily historicismus a Sozialpolitik později než u jiných národů, mohl být v určité míře zapříčiněn pruskou nálepkou na těchto doktrínách. Ovšem toto zdržení mělo pramalý praktický význam. Francie, stejně jako ostatní země, se stala baštou intervencionismu a protekcionismu.

Filosofickým vyvrcholením idejí glorifikujících vládní zásahy, tj. donucování prostřednictvím ozbrojených konstáblů, se stali Nietzsche a Georges Sorel. Oni vytvořili většinu sloganů, pod kterými se pak odehrávala řezničina bolševismu, fašismu a nacismu. Intelektuálové vyzdvihující rozkoš z vraždění, spisovatelé obhajující cenzuru, filosofové, kteří hodnotí velikost člověka podle jeho výkonů na bojišti,[20] to jsou duchovní vůdcové 20. století. Jak smutným divadlem jsou pak ti američtí autoři a profesori, kteří připisují, původ politické nezávislosti vlastního národa a jeho ústavu, chytrému triku „zájmových skupin“ a vrhají toužebné pohledy směrem k Sovětskému ráji!

Velikost 19. století spočívá ve faktu, že po určitou jeho část se ideje klasické ekonomie staly v určitém rozsahu dominantní filosofií státníků a společnosti. Dokázaly transformovat tradiční společnost statusu do národů svobodných občanů, královský absolutismus na konstituční vládu a hlavně bídu mas pod ancien regime na blahobyť mnohých pod kapitalistickým laissez faire. V dnešní době etatistická a socialistická reakce rozkládá základy, na nichž stojí západní civilizace a její blahobyť. Možná mají pravdu ti, kteří tvrdí, že je již příliš pozdě na odvrácení konečného triumfu barbarství a destrukce. Jakkoliv to tak nakonec může dopadnout, jedna věc se mi zdá být jistá. Společnost, tj. mírová kooperace lidí na základě principu dělby práce, může existovat a fungovat pouze tehdy, pokud přijme tu politiku, kterou ekonomická analýza shledá jako vhodnou pro dosažení daných cílů. Nejhorší iluzí naší doby je neotřesitelná důvěra vkládaná do prostředků, které jsou – jak ekonomie dokázala – v rozporu se zamýšleným účelem.

Vlády, politické strany, nátlakové skupiny, byrokraté a oficiální vzdělávací hierarchie žijí v domnění, že se mohou vyhnout nevyhnutelným následkům svých nevhodných opatření tím, že

budou bojkotovat a umlčovat nezávislé ekonomy. Ale pravda stejně vyjde najevo, i kdyby už nezbyl nikdo, kdo by jí zašeptal.

Pozn.:

- 1) Jediný současný Vídeňan, který oceňoval filosofické práce Leibnitze, byl princ Evžen Savojský, potomek francouzské rodiny, narozen a vychován ve Francii.
- 2) Srov. H. Oswalt, Vorträge über wirtschaftliche Grundbegriffe, 3. vydání (Jena, 1920).
- 3) Srov. Mises, Human Action, 3. vydání (1966), str. 716-861.
- 4) Zachovaly se pouze dvě kapitoly, které autor stihl uveřejnit před Anschlussem: "Böhm-Bawerk und die Brüsseler Zuckerkonvention" a "Böhm-Bawerk und die Konvertierung von Obligationen der einheitlichen Staatsschuld" v Zeitschrift für Nationalökonomie, čísla VII a VIII (1936 a 1937).
- 5) Srov. Arthur F. Burns, The Frontiers of Economic Knowledge (Princeton University Press, 1954), str. 189.
- 6) Později byly obdobné argumenty uplatňovány proti pragmatismu. Výrok Williama Jamese, podle kterého je cílem pragmatické metody vzít si z každého světa „jeho praktickou peněžní hodnotu“ (Pragmatism, 1907, str. 53) byl citován jako charakteristika sobeckosti „dolarové filosofie“.
- 7) Říše samotná vlastnila a řídila pouze universitu ve Štrassburgu. Tři německé městské státy v té době neměly žádnou universitu.
- 8) Srov. Mises, Omnipotent Government (Yale University Press, 1944), str. 149.
- 9) Srov. detailnější analýzu v Mises, Kritik des interventionismus, (Jena, 1929), str. 92.
- 10) Srov. Schmoller Jahrbuch, díl 13 (1889), str. 1488-1490.
- 11) Srov. Sombart, Das Lebenswerk von Karl Marx (Jena, 1909), str. 3.
- 12) Srov. Sombart, Händler und Helden (Mnichov, 1915).
- 13) Srov. Sombart, Der proletarische Sozialismus, 10. vydání (Jena, 1924), 2 díl.
- 14) Srov. Sombart, Die drei Nationalökonomien (Mnichov, 1930).
- 15) Srov. Sombart, Deutscher Sozialismus (Charlottenburg, 1934), str. 213. (V Americkém vydání: A New Social Philosophy, překlad K. F. Geisera, Princeton, 1937, str. 149.) Sombart měl úspěchy i v zahraničí a v roce 1929 byl zvolen čestným členem Americké ekonomické asociace.
- 16) Je třeba dodat, že Menger, Wieser a Böhm-Bawerk se dívali nanejvýš pesimisticky na politickou budoucnost Rakousko-uherské říše. Ovšem o tomto problému nebudeme hovořit na tomto místě.
- 17) V tom „velitelství Geistu,“ jak ho posměšně nazval Herbert Spencer. Viz. Herbert Spencer, The Study of Sociology, 9. vydání (Londýn 1880), str. 217.
- 18) 1. německé vydání 1912.
- 19) Yale University Press, 1949.
- 20) Srov. pasáže citované Julienem Bendou, La trahison des clercs (Paříž, 1927), str. 192-295.